

DOMA PETRA

APA-FIÚ KÉRDÉSEK ÉS A NYOMOZÁS HALOGATÁSA

Orhan Pamuk, Firdauszí és Szophoklész műveinek
összefüggései

„Lehet bár nagyvelmőű bölcs valaki,
a sors bűsz cselét mégse játszhatja ki.”¹

A származás, a szülők ismerete szinte minden kultúrában egyaránt fontos, ez határoz meg mindenkit, ez a viszonyítási pont, melyből az egyén vizsgálja magát.

A török posztmodern irodalom vezető alakjának tartott és 2006-ban irodalmi Nobel-díjjal jutalmazott Orhan Pamuk regényeiben mindig központi elemként jelenik meg a Kelet és a Nyugat. Ennek egyik oka, hogy az író közvetlen közelről tapasztalta Isztambulban a korai Török Köztársaság elitjének hirtelen nyugatiasodását, mely nem volt képes harmonikus egységbe kerülni a hagyományos keleti értékekkel. Pamuk erre a tapasztalatra adott reakciójaként kezd a kulturális múlttal és hagyományokkal foglalkozni s valamilyen lehetséges organikus egységet megmutatni. „Az összes könyvem keleti és nyugati módszerek, stílusok, szokások és történetek keverékéből készül. Mind ebből a két pólusból emelkedik ki, vonzzák és taszítják egymást.”²

Különösen igaz ez a 2016-ban megjelent *A piros hajú nő* című regényre, mely egy ókori görög és egy kora középkori perzsa mítosz „lecsapódása” a mai Isztambulban, amely nem mellesleg földrajzilag is az egykori Perzsia (ma Irán) és az (ókori) Görögország között helyezkedik el.

„A legjobb, ha úgy teszek, mintha semmi sem történt volna”³ – ismételteti magában Cem, *A piros hajú nő* főhőse. Bűnt követett el, súlyos bűnt, s ahhoz, hogy folytatni tudja életét, el kell felejtene tettet, különben a rá nehezedő teher élete végéig akadályozni fogja boldogságát.

Feltételezhetjük, hogy Oidipusz és Ruztem is ezt mondogatta magában, miután szörnyű eseményeken mentek keresztül, s akarva-akaratlanul ők is bűnt követtek el.

Orhan Pamuk regénye komplex mű, mely több rétegen át vizsgálja az apa-fiú viszonyt egy, a mai Isztambulban élő férfi életén keresztül, szervesen bevonva a cselekménybe két híres történetet – melyek a keleti és a nyugati kultúra meghatározó darabjai –: Firdauszi *Királyok könyvének* Rusztem és Suhrábt történetét, valamint Szophoklész *Oidipusz királyát*. Cem, a regény főhőse Isztambulban, mondhatni, a keleti és nyugati kultúra találkozási pontján él, s életét mindkét történet jelentősen meghatározza, illetve végigkíséri. A regény formájában valójában egy modern Oidipusz és Rusztem történetegyesítéséről és feldolgozásáról beszélhetünk. Az alapmotívum, mely mindhárom műben azonos, az édesapa hiánya és az apa/fiú-gyilkosság elkövetése.

Az Oidipusz-mítosz Szophoklész i.e. 430–425 körül írt drámájából szinte mindenki számára ismerős története szerint Laiosz thébai uralkodót megátkozta Pelopsz, éliszi király, amiért az rosszul bánt fiával, aki öngyilkos lett. Laiosz ezt követően jóslatot kapott Delphoiból, miszerint saját fia által fog elveszni, így feleségével, Iokasztéval mindent megtettek a gyermekáldás elkerüléséért. Egy alkalommal Laiosz azonban részegen megerőszakolta feleségét, s kilenc hónap múlva megszületett a fiuk.⁴ A király, rettegve a jóslattól, a csecsemőt átszúrt bokával egy pásztor gondjaira bízta, hogy tegye ki őt az erdőbe. A pásztor azonban megsajnálta a gyermeket, és átadta egy korinthuszi társának, aki az ottani gyermektelen királyi párnak ajándékozta, s a kisfiú itt nőtt fel, távol igazi szüleitől.

A *Királyok könyve*, vagyis a *Sahnéme* a perzsa irodalom legkiemelkedőbb eposza, mely híres uralkodók, sahok, szultánok történeteit dolgozza fel, egészen a szászánida uralkodók bukásáig (651). Firdauszi 120 000 sorból álló monumentális műve több mint 30 év alatt, körülbelül 977-től 1010-ig készült, s ennek képezik részét a hős Rusztemről szóló történetek is. Rusztem egy vadászat alkalmával ellenséges területre, Turánba téved, ahol az éj leple alatt ellopják csodalovát. A hős másnap a keresésére indul, s mivel tetteit Turánban is mindenki ismeri, a sah barátsággal fogadja, és megvendégeli. A mulatozással töltött este után az éjszaka folyamán felkeresi a férfit Tahmíne, a sah gyönyörű lánya, és arra kéri, töltsse vele az éjszakát, nemzzen neki gyermeket, mert nincs erre méltóbb hős a világon. Rusztem nem utasítja vissza a kérést, s mikor másnap távozik, hátrahagy egy emlékeztető jelet, egy karperecet a születendő gyermek számára. Az apa nélkül felnövő Suhráb csak évekkel később, már férfikorba lépve tudja meg, hogy ki az apja.⁵

Pamuk három részből álló regényében először Cem kamaszkorával, tehát a férfivé érés előtti pillanatokkal találkozunk. A fiúnak felszínese kapcsolata gyógyszerész édesapjával, akit politikai nézetei és aktivitása miatt már több alkalommal elhurcoltak, így a főhős ebben az esetben is gyakorlatilag apa nélkül nő fel. Az anyagi gondokkal küszködő család (az édesapa keresetének hiánya miatt) kénytelen vidékre költözni. Az Isztambultól nem messze fekvő Öngören (törökül *előrelátást* jelent) a regény kiinduló- és majd zárópontja is. Cem 1986-ban itt vállal munkát egy kútásó mester, Mahmud mellett, aki egész nyáron át tartó tanításai, a fiú iránti gondoskodása miatt egyre inkább apaszerepet kezd betölteni Cem életében, s ő maga is gyakran hasonlítja össze a két férfit gondolatban.

Adott tehát kiindulópontként három fiatal férfi, Oidipusz, Suhráb és Cem, akiknek sérültek a családi kapcsolatai, s mindegyikük életében az apa kérdése okozza a fő problémát, s ez magával hozza az alapvető emberi kérdést, azt, amely után mindegyikük nyomozni kezd: a „ki vagyok én?” kérdését. A származás, a szülők ismerete szinte minden kultúrában egyaránt fontos, ez határoz meg

mindenkit, ez a viszonyítási pont, melyből az egyén vizsgálja magát. Fiúk esetében az apa mint példakép, az első férfi minta az életükben, különösen fontos, ennek hiánya károkat, elsősorban önismereti problémákat okozhat. A három férfi esete eltérő, de abban megegyezik, hogy mindegyiküknek meg kell találnia önmagát.

Oidipusz tragédiája éppen akkor kezd kibontakozni, mikor egy részeg felborítja addigi rendezett világát:

*Az én apám volt korinthosi Polybos,
Anyám dórisi Meropé. A legkülönb
Voltam én ott a polgárok közt, míg ez az
Eset történt, mely méltán meglepett, de nem
Volt, oly nagyon szívemre venni semmi ok.
Valaki egyszer tivornyában, ittasan,
„Cserélt gyerekek” mondott engem bor között.
Dühöm aznap visszatartottam, bár alig:
Másnap elmentem, s megkérdeztem effelől
Apámat és anyámat. Bennük nagy harag
Gyűlt arra, kinek száján kiszaladt a szó.
És én örültem haraguknak, de azért
Gyötört is ez, mert feltűnő volt, s híre szállt.
Titkon hát, hogy ne tudja apám és anyám,
Delphibe mentem; s Phoebus, bár nem méltatott
Válaszra abban, amért jöttem, más gonoszt
Jövendőt, más keserves, szörnyű dolgokat,
Hogy anyámmal kell szerelembe esnem, és
E föld színére tűrhetetlen fajt hozok.
És hogy saját apámnak leszek gyilkosa.⁶*

„Cserélt gyerekek” nevezik, ami származásának kérdését, a biztos pontot ingatja meg életében. A szövegben, mint tudjuk, megfigyelhető, hogy Oidipusz a jelenből már másképp interpretálja a történeteket, s hozzáteszi, „de nem / Volt, oly nagyon szívemre venni semmi ok”. Vagyis úgy beszél, mintha akkor nem kellett volna ennek akkora jelentőséget tulajdonítani. Ennek ellenére a fiatal férfit valójában felkavarta a két elejtett szó, ezt igazolják ezt követő tettei, a „szülők” kérdőre vonása és a jóshely felkeresése is. Nyilvánvalóan érezte a bizonytalanságot azáltal, hogy szülei nem válaszoltak, csupán haragra gerjedtek a pletykáló miatt, de ahelyett, hogy nyomozásba kezdene, elmegy Delphoiba. Itt sem kap választ, s teljesen elfeledkezik első kérdéséről, noha a szentély kapuja felett is ott látja a felszólítást, amely hajtotta: *gnóthi szeauton*. Csupán a szörnyű jóslatot hallja, melyet évekkorábban apja, Laiosz is megkapott, s amely a csecsemő Oidipusz eltávolítását okozta. A fiatal férfi itt követi el az első hibát: nem nyomoz származása után, holott lételeme a rejtélyek megoldása, a kérdések feltevése. Mégis eltemeti magában a kételyt, mert felülírja a jóslat által keltett rettegés, mely egész életét végigkíséri. Soha többé nem tér vissza vélt szüleihez, és soha nem teszi fel nekik újra a kérdést. A problémakör, tudniillik hogy elsiklik a lényeges eredeti kérdés felett, s hagyja magát letéríteni az útról, visszatér életében: ezt találjuk a Szophoklész-dráma elején, amikor nem kérdez rá olyan alapvető dolgokra, hogy Kreón hol késlekedik a jóslattal, mely a dögvészt hivatott orvo-

solni, s azt sem tudjuk meg, mi volt az eredeti jóslat, mivel Oidipusz sógora végig „ködösít”.⁷

A közhelyszerű mondás, a tudás hatalom, Oidipusz számára létfontosságú lesz, ennek ellenére több alkalommal is önként mond le a tudás birtoklásáról. Először, s ez lesz végzetes számára, saját származásáról nincsenek biztos ismeretei, ezt követően pedig nem tudakozódik annak a városnak a múltjáról és előző királyáról sem, amelynek trónját átveszi a Szfinx legyőzése után. Oidipusz Szophoklész drámájának elején jó királyként tűnik fel népe előtt, aggódik a várost ért sorscsapások miatt, felelősséget érez az emberek iránt, egyértelműen a „nagy kollektív közösség megszemélyesítője”⁸-ként áll előttünk.

*Gyermekeim, ós Kadmos friss hajtásai,
Mit ültök így körém e lépcső fokain
A bús esdeklők lombjaival lombosan?*⁹

*Tudom, óh, hogyne tudnám, szegény fiaim,
Mily epedéssel jöttök. Jól látom, hogyan
Szenvedtek mind; de bár szenvedtek, senki sincs
Köztetek, aki úgy szenvedne, ahogy én.
Mert mindenik gyötrelme csak egyé, csak az
Övé magáé, senki másé; de az én
Szívem egyként nyög rajtam, rajtad, s a hazán.*¹⁰

Az uralkodó megszólalásaiban népére mint gyermekére tekint, az emberek pedig felnéznek rá, „[e]mberek elsejének” tartják, aki a gyermek életében az apa, aki megvédi a családot a bajtól. Így tett a Szfinx legyőzésekor, ezért méltán nyerte el a trónt, illetve az özvegy királyné kezét, s az azóta eltelt évtizedekben¹¹ felvirágoztatta a várost.

A dráma jelenében azonban Oidipusz nem szolgál rá tettei révén, hogy jó királynak nevezzék, mivel nem maga megy a vészterhes időben Delphoiba, hanem Kreónt küldi oda. „Amikor a közösséget pusztulás fenyegeti, a vezető, a király, az *anax*, vagy a *türannosz* kötelessége, hogy gyógymódot találjon [...]. [I]gencsak nyomós ok, kell(ene) ahhoz, hogy a király magára hagyja a közösséget: valamely távoli ellenséggel vívandó háború, vagy valamely titokzatos, a közösséget létében fenyegető járvány.”¹² Ebben az esetben felmerül a kérdés, hogy Oidipusz miért nem maga ment el Delphoiba, vagy épp kért tanácsost Teiresziasztól, a város jósától. Oidipusz, miután eltemette magában az eredeti kérdést – „ki vagyok én?” –, a szörnyű jövendölés elől elmenekülve – igaz, elfojtott szorongások közepe – boldogan és bőségben él abban a tudatban, hogy mindent megtett az elrendelt sors elkerüléséért, s Apollón jóslata mégsem vált valóra. Így nem bízik sem az istenben (már ez is végzetes bűn), illetve annak szolgájában, Teiresziaszban sem.¹³ Nincs utalás arra sem, hogy uralkodása kezdete óta egyszer is kérte volna a jós vagy a jósda tanácsát bármilyen ügyben. Ezért nem is csoda, hogy mikor Oidipusz hívatja Teiresziaszt, az második kérésre is csak vonakodva jelenik meg, és nem kíván beszélni a királlyal, holott ez kötelessége lenne. A vak jós meg van sértve. Évek óta nem kérték ki a tanácsát, pedig a közösség ezért „tartja”. Apafigura lehetett volna a fiatal Oidipusz életében, aki tanácsait megfogadva uralkodhatott volna, ellenben az ifjú király a Szfinx legyőzése után magabiztos és hiú. S félelmei miatt sincs szüksége „szülőkre”, pláne

ha valamilyen formában kapcsolódnak a jövő kérdéshöz. Ennek fényében igencsak ironikus, amikor Oidipusz számára is kiderül a Hírnökttől, hogy szülei nem a korinthuszi királyi pár voltak, s a kar arról beszél, hogy elképzelhető, az uralkodó apja talán maga Apollón.

Nimfaleány

szült, óh, melyik halhatatlan tündér szült?

Kedvese a csucsokon bolyongó Pánnak,

Vagy Apolló volt az ölelője?

Vad hegyi réteken

ő is ott tanyáz.¹⁴

Az is érthetetlen, hogy a nagy rejtvényfejtő miért nem deríti ki közvetlenül királyá koronázása után, hogyan és ki ölte meg Laioszt, az előző királyt, s miért nem akkor hallgatja ki a történekről Kreónt. Úgy érkezik Thébába, fejti meg a rejtvényt – melynek megoldása egyes olvasatok szerint maga Oidipusz¹⁵ –, és ül a trónra, hogy semmi pontosat nem tud a város múltjáról. Nem szerzi meg ezt a tudást, nem nyomoz utána, s a dögvész idején is elköveti azt a hibát, hogy bizalmatlansága miatt Kreónt küldi Apollónhoz, ezáltal tudást és hatalmat biztosítva neki, mellyel ő vissza is fog élni. Sógora sugallatára kezd el nyomozni, s csak nagyon későn veszi észre, hogy kutatása egyszerre tárja fel a régi gyilkosság eseményeit és saját származásának történetét is.

Rusztém és Szuhráb története annyiban más, hogy a fiú rákérdez édesanyjánál, ki is ő valójában.

„Mondd meg nekem,

ki testvéreimnél erősebb vagyok

s a homlokom súrol napot-csillagot,

kinek magva volnék, kitől származom?

Apámról ha kérdelek, mi lesz válaszom?

Ha most megtagadnád igaz válaszod,

a napfényt bizony már sosem láthatod.”

Felelt anyja: „Hallgasd a szót, gyermekem,

örülhetsz: dühödten miért rontsz nekem?

Az elefántnagy Rusztém, tudd, hős apád,

Dasztán, Szám, Narímán vitéz ősapád.

Fejed fényes égig azért vetheted,

mert ily büszkehírű dicső nemzeted.

Mikortól az Úrtól világunk világ,

nem láttak, mint hős Rusztém, oly daliát:

oroszlánszívű, teste mint elefánt,

a kéklő vizekből krokodilt kiránt.¹⁶

Rusztém azonban Szuhrábbal ellentétben nem tud a másik létezéséről, soha sem értesült róla, hogy fia született. Szuhráb megismerve származását azt tervezi, hogy két szultán megdöntésével édesapjával ülnek a helyükre, s egyesítik Iránt és Turánt, vagyis a Keletet és a Nyugatot, ehhez azonban háborúra van szükség. „Apa és fiú anélkül, hogy ismerték volna egymást, távolról figyelték

a másik seregét. Megannyi csel és ravaszság meg a sors rossz tréfája következtében került szembe egymással a legendás harcos és fia.”¹⁷

*Nem dobbant a szívükbe szív-érzelem,
le nem lepleződött a hív érzelem!
Igásállat ráismer sarjára jól,
a hal vízben, és kinn a pusztán a gór.
Az ember csak oly vad, hogy nem látja: ki
az ellenfele s ki a sarja neki.*¹⁸

Firdauszi hosszan és gyönyörűen írja le a többnapos párbajt apa és fiú között, melyhez hozzátartozik Szuhráb folyamatos próbálkozása, hogy megtudja, kivel harcol. Minden vágya apja megtalálása, s hisz benne, hogy a sors segíti a keresést. Még egy ellenséges katonát is túsul ejt, hogy kifaggassa Rusztem alakjáról, kinézetéről. Pontosan felméri azt is, hogy ellenfele termetre, harcmodorra nagyon hasonlít hozzá, s kétszer is rákérdez, nem magával a híres Rusztemmel van-e dolga, de az apa mindkétszer letagadja magát ifjú ellenfele előtt, mondván, ez biztosan csak egy cselfogás, s nem az a lényeg, kivel, hanem hogy szépen küzdjenek. Az egyik alkalommal Szuhrábank sikerül felülkerekednie, s már éppen megölné Rusztemet, mikor az cselhez folyamodik, s hiúságát „meglegyintve” azt mondja a fiúnak, hogy csak akkor lesz fényes a győzelme, ha másodsorra is porba tudja taszítani őt. Szuhráb így elengedi a számára idegen harcost, Rusztem pedig az este folyamán isteni segítséget kér fiatal ellenfele legyőzéséhez, amit meg is kap, s másnap leszúrja fiát a csataterén. Szuhráb még utolsó szavaival is apjának üzen, leghőbb vágya volt, hogy megtalálja nemzőjét:

*apám bosszút áll rajtad úgyis, ha a
hírt meghallja: kópárnán nyugszik fia.
A nagyfényű hősök közül majd hiszen
Rusztem hősnek egy úgyis ily hírt viszen,
hogy: Szuhrábot ádáz vitéz verte le
míg apját kutatgatta teljes szíve.*¹⁹

Ezt hallva Rusztem felfedi valódi kilétét, de fia már őt, a bizalmatlanságát hibáztatja haláláért, s bizonyítékként mutatja neki a karperecet, melyet édesanyjánál hagyott a szerelmes éjszaka után.

*Ha Rusztem vagy, tudd hát: a te
vak lelkednek ölt meg rossz természetete.
Én csaknem a valóra vezettelek,
de szívedbe nem dobbant csöpp szeretet.
Csak oldozd a vértszíjakat testemen
tekintsd meg fehér testemet meztelen,
és karomon ékszered, pecsétedet;
az apjától, lásd, mit kapott gyermeked.*²⁰

A bizalmatlanság motívuma Oidipusznál is megtalálható, aki valójában csak a hozzá legközelebb lévő emberekben nem bíz. S ugyan Oidipusznak nincs semmilyen ékszere, melyet igazi szülei hagytak rá, ellenben rendelkezik egy

igen jellegzetes sebhellyel, hiszen bokáinak átszúrása maradandó nyomot hagyott testén. Az ilyenfajta azonosítás nem ritka az antik irodalomban sem, hiszen Odüsszeuszt is sebhelyéről ismeri fel dajkája, vagy épp Euripidésznél Élektra is egy ilyen sérülés alapján ismeri fel testvérét, Oresztészt. Felmerül a kérdés, hogy Oidipusz felesége vajon miért nem érdeklődött soha – legalábbis a drámában nem történik említés erről – férje fogyatékosága felől. Főként mivel férje, kora alapján, akár a fia is lehetne, s ő maga mesél a szörnyű történetről, hogy háromnapos fiukat kitették egy hegyre „[l]ábát-csuklóit guzsbakötve szorosán”.²¹ A felismerés, vagyis mint ahogy Arisztotelész is megfogalmazza, „a tudatlanságból a tudásba való átváltozás, amely boldogságra vagy szerencsétlenségre rendelt emberek örömeire vagy fájdalmára következik be”,²² csak később, a Hírnök története alapján érkezik el a királynő számára.

A kezdeti „nem tudás” után azonban Oidipusznak és Szuhrábnak is a múlt felderítése, önmaguk, származásuk megismerése lesz a legfőbb cél. Pamuk regényében másképp alakulnak az események, de az alapmotívumok adottak. Cem, miután egy egész nyáron át egy kútásás (figyelemre méltó ennek a tevékenységnek a szimbolikus jellege is) körül segédkezik, egy alkalommal beleejti a földdel megrakott bádogvödöröt a 30 méter mély kútba, melynek alján a mester dolgozik. Cem azonban nem hoz segítséget. Büntudattal telve elrohan a helyszínről, s csak évtizedek múltán tér majd újra vissza. Hozzákapcsolódik a történethez, hogy a nyár alatt ismerkedik meg a piros hajú nővel, aki egy vándorszínház tagja. A fiú első látásra beleszeret a korosodó asszonyba, s még a színházba is ellátogat, ahol meglevenedni látja Rusztem és Szuhráb történetét. Első szexuális együttlétét is a piros hajú nővel tölti, ám a baleset után vele sem találkozik már. Elmegy, és közel harminc éven át nem foglalkozik a múlttal, eltemeti magában, azt sem tudja, valóban megölte-e a mesterét, vagy hogy mi történt a piros hajú nővel. A regény második részében már a felnőtt Cem tér vissza, akit a felszín alatt nem hagynak nyugodni a törtétek, valósággal megszállottja lesz az Oidipusz és Szuhráb történetnek, s egész életében az apa-fiú kapcsolatokat boncolgatja magában. Igazi apját nem keresi, csupán az idős férfi halála előtt találkozunk egyszer, míg a kútásómestert, akit szintén apjának tekintett, valószínűleg megölte. A sors büntetésének tűnik a könyvben, hogy Cemnek és feleségének nem lehet gyermeke, tehát míg maga is apahiányban szenved, ő sem lehet apa. „Szeretnénk, ha erős és határozott apánk volna, aki megmondja mit tegyünk, és mit ne tegyünk. Miért? Vajon azért, mert nehéz eldönteni, mit tegyünk, és mit ne, mi erkölcsös és mi helyes, mi bűn és mi helytelen? Vagy mindig szükségünk van arra, hogy halljuk: nem vagyunk bűnösök? Mindig szükség van az apára, vagy csak akkor, ha gondolataink összezavarodnak, világunk összeomlik, és a szívünk elszorul?”²³ Cem és felesége, a gyermektelenséget ellensúlyozandó, létrehoznak egy építési vállalatot, melyet Sührabnak (a Szuhráb török változata) neveznek el, és ezt fejlesztik, „nevelik”. Cemnek ez lesz az élete, sokat törődik a vállalattal és dolgozóival, éppúgy, mint egy uralkodó a népével, amelyért felelősséggel tartozik. A történetben a fordulat harminc évvel a tragikus baleset után következik be, amikor Cem levelet kap egy Enver nevű férfitől, aki a fiának vallja magát, s kéri, lépjen vele kapcsolatba, keresse fel őt, s ami talán a legfontosabb, ne féljen tőle. Cem azonban retteg, aggódik, hogy a magában eltemetett múlt újra felszínre fog bukkanni, s Oidipusszal és Szuhrábbal ellentétben nehezen kezd bele a múltbeli történet feltárásába, a kutatásba. Végül mégis rászánja magát, s elutazik a régi események helyszínére, Öngörenbe, ahol újra találkozik a piros

hajú nővel, fiának édesanyjával. Itt megtudja, hogy egyszeri kalandjából valóban fia született, s hogy a piros hajú nő édesapja fiatalkori szerelme volt, s mikor Cem még kisgyermek volt, apja több hónapra magára hagyta a családot, hogy a piros hajú nővel legyen, vagyis felmerül annak a képzete, ha másképp alakulnak a dolgok, Cem akár a piros hajú nő fia is lehetne. Enver, Cem fia azonban nem akar már apjával találkozni, csupán mérhetetlen dühöt érez iránta, amiért az sohasem tért vissza, sohasem érdeklődött édesanyja, vagy Mahmut mester felől, aki, mint kiderül, túlélte a hajdani balesetet. Enver az évek alatt azonban, akárcsak Szuhráb, mindent megtudott apjáról: hogy cserben hagyta mesterét, hogy később sem derítette ki, mi történt. Cem vidéki látogatásának és múltfeltárásának utolsó állomásaként a kutat szeretné megnézni, ahol egy egész nyáron át dolgozott, és reménykedett, hogy vizet talál. Kalauza egy fiatal férfi lesz, aki elvezeti őt a kúthoz, s közben sokat mesél neki a mesterről, akinek a baleset következtében egy életre megnyomorodott a válla, és Cem fiáról is. A régi baleset helyszínéhez közeledve azonban az apában felmerül, hogy valójában fia kíséri őt, akiben egyre jobban gyűlik a harag. A kúthoz érve valóban kiderül, hogy a kísérő Cem fia, aki bosszút akar állni minden régi sérelméért. Ebben a részben egyszerre van jelen az Oidipusz- és a Ruzstem–Szuhráb-történet is. Egyszerre kerül felszínre a vakság, a tudatlanság, a felismerés és a pusztulás motívuma: „– Szeretnék megvakítani, amikor haragszom rád – tette hozzá a fiam óvatosan. – Az apában épp az az elviselhetetlen, hogy mindent lát!”²⁴

A korábban idézett szövegtől eltérően, ahol Cem épp arról beszél, hogy szükség van a mindent látó apára, fiában ez a gondolat, épp az apa hiánya miatt, teljesen eltorzul, és gyűlöletbe fordul. Ő maga is vak, hiába van a múltbéli események ismeretében, már nem képes *felismerni és meglátni* az esélyt az apja és vele együtt a vágyott múlt visszaszerzésére. Helyette úgy indul „gigászi”, Laiosz és Oidipusz-, Ruzstem és Szuhráb-küzdelem apa és fia között, hogy ők pontosan tudják, ki a másik, mégis egymás életére törnek, azon a helyen, ahol Cem és fia története is elkezdődött.

A regény végén, mely egyben a harmadik rész, elbeszélőváltás történik, s a Cem által mesélt egyes szám első személy átfordul a piros hajú nő egyes szám első személyben elbeszélte történetébe. Itt az édesanya tudósít arról, mi történt apa és fiú között. Enver dulakodás közben szemem lőtte apját – vagyis beteljesült a megvakításról szóló „jóslat” –, majd bedobta a testét a kútba. Cem, aki képletesen ugyan, de megölte apját, fia áldozata lett.

Oidipusz kutatásáról nehéz megállapítani, hogy elérte-e célját, vagy megbukott. Nyomozása eredménnyel járt, de ez egyszerismind pusztulást is hozott rá.²⁵ S ugyanez mondható el Szuhrábról, aki meglelte apját, de a találkozásba belehalt, illetve Cemről is, aki az egész regény alatt egyszerre Oidipusz, Ruzstem és Szuhráb. Bukása *előre látható* és elkerülhetetlen.

■ JEGYZETEK

1. Firdauszi: *Királyok könyve*. (Ford. Devecseri Gábor) Helikon, Bp., 1979. 178.
2. Marc Edward Hoffman: *Fathers and Sons – Orhan Pamuk reprises the Oedipus myth*. Bookforum 2017 sept/oct/nov. <https://www.bookforum.com/print/2403/orhan-pamuk-reprises-the-oedipus-myth-18466> [2019.07.30.]
3. Orhan Pamuk: *A piros hajú nő*. (Ford. Tasnádi Edit) Helikon, Bp., 2016. 105.
4. Vö.: Németh György – Ritoók Zsigmond – Sarkady János – Szilágyi János György: *Görög művelődéstörténet*. Osiris, Bp., 2006. 292.
5. Vö. Firdauszi: i.m. 134–146.
6. Szophoklész: *Oedipus király*. (Ford. Babits Mihály) In: Bolonyai Gábor (szerk.): *Szophoklész drámái*. Osiris, Bp., 2004. 143–199, 774–793. sor

7. Vö. Karsai György: *Oidipusz és Kreón*. Holmi 2010. december, 1541–1558.
8. Szabó Árpád: *Szophoklész tragédiái*. Gondolat, Bp., 1985. 147.
9. Szophoklész: i.m. 1–3. sor
10. Uo. 58–64. sor
11. Nem tudjuk pontosan, hogy Oidipusz mióta uralkodik a városban, erre nézve csupán gyermekei életkorából vonhatunk le bizonytalan következtetéseket.
12. Karsai György: *Szophoklész: Oidipusz király*. Kalligram 2010. június, 59–63. 62.
13. Vö. Karsai: i.m. 62–63.
14. Szophoklész: i.m. 1099–1104. sor
15. Vö. Bolonyai Gábor: *Utószó*. In: Uő (szerk.): *Szophoklész drámái*. Osiris, Bp., 2004. 451.
16. Firdauszi: i.m. 143.
17. Pamuk: i.m. 124.
18. Firdauszi: i.m. 162.
19. Uo. 170–171.
20. Uo. 171.
21. Szophoklész: i.m. 719. sor
22. Arisztotelész: *Poétika*. (Ford. Sarkady János) Kossuth Kiadó, Bp., 1994. 24. (52a, XI
23. Pamuk: i.m. 130–131.
24. Uo. 193.
25. Vö. Francis Fergusson: *A színház nyomában*. (Ford. Földényi F. László) Európa, Bp., 1986. 29.

